

[gepubliceerd in De Volkskrant, 26 febr. 1994]

Baraka: de roem en het medicijn van de Marokkaanse genezer

Dokters staan in hoog aanzien. Terecht, want wat is er mooier dan mensen beter maken? Artsen en specialisten zijn de exponenten van de zorg van mensen voor elkaar. Het zijn culturele helden, dorpsnotabelen, tv-persoonlijkheden, geliefde personages in boeken en films. Ze worden goed voor hun werk betaald. Dat is eigenlijk jammer, want geld werpt een schaduw over hun prestige. Dankzij ziekenfonds en verzekering kan de directe relatie tussen dokter en geld echter grotendeels vermeden worden. Als de dokter mijn borst beklopt, word ik niet geplaagd door de gedachte dat hij ook de inhoud van mijn portemonnee onderzoekt. De recente acties van specialisten, die uiteraard over geld - heel veel geld - gingen, hebben het imago van de dokter als goeddoener dan ook geen goed gedaan.

Dat prestige en mensen genezen bij elkaar horen en dat geld die relatie verstoort, is niet iets dat alleen in onze maatschappij bestaat. Jogien Bakker, medisch antropologe, heeft in haar proefschrift een gelijksoortige situatie geschetst voor Marokko. *The lasting virtue of traditional healing* is een uitvoerige studie van de diverse geneestradiities in enkele Berber dorpen in Marokko. Zij beschrijft genezen als een middel waarmee mensen hun prestige tonen en versterken, en wel de hoogste vorm van prestige: 'baraka'. 'Baraka' is goddelijke zegen en legitimatie van aardse macht. De auteur benadrukt dat dit prestige niet alleen het gevolg is van de kunst van het genezen maar ook de oorzaak ervan. 'Baraka' is de roem en het medicijn van de genezer.

Op dat moment dwalen de gedachten van de Nederlandse lezer terug naar zijn eigen maatschappij. Bij ons is het niet anders. De goede naam van de huisarts of specialist is misschien wel diens belangrijkste medicijn. Je voelt je al beter worden bij het betreden van zijn spreekkamer, als je geraakt wordt door zijn stralenkrans.

De auteur heeft zestien maanden (tussen 1987 en 1989) antropologisch veldwerk gedaan bij de Ait Abdi Berbers in de streek rond Ain Leuh in het Centrale Atlasgebergte van Marokko. Twee maal daarna bracht zij nog een kort bezoek aan het gebied. Over dat onderzoek is ze - in tegenstelling tot de meeste antropologen - nogal vaag en kort: ze prijst de gastvrijheid en vriendelijkheid van de mensen en de schoonheid van het landschap.

Het boek bestaat grofweg uit vier delen. Het eerste (de hoofdstukken 1 en 2) heeft een theoretisch karakter en gaat in op de begrippen prestige en 'baraka'. De hoofdstukken 3 tot en met 5 beschrijven de Berber cultuur, vooral die aspecten die met prestige samenhangen (dat is ongeveer alles - net als bij ons). Hoofdstuk 6 tot en met 11 gaan over de verschillende geneespraktijken met een nadruk op de vraag hoe zij 'baraka' voortbrengen en ervan afhankelijk zijn. De sociale betekenis van genezen wordt verduidelijkt door die te plaatsen in wat de auteur de 'Berber prestige structure' noemt. De laatste vier hoofdstukken schetsen hoe veranderingen in die 'prestige structure' de bestaande geneespraktijken beïnvloeden.

De waarde van deze studie ligt zowel in zijn bijdrage tot de etnografie van Marokkaanse geneeswijzen als in zijn specifieke aandacht voor de relatie tussen geneeskunst en prestige. Voor het Nederlandse publiek, met name artsen, heeft het proefschrift nog een extra waarde. Het laat iets zien van de medische 'thuis-cultuur' van een grote groep mensen in onze samenleving. Het sluit in die zin goed aan bij een onderzoek naar Islamitische geneeswijzen in Nederland dat op dit moment in opdracht van WVC wordt uitgevoerd door Cor Hoffer aan de Universiteit van Leiden. Een interessante bevinding van dat onderzoek is overigens dat Islamitische genezers ook door niet-Islamitische Nederlanders bezocht worden.

Bakker trof bij de Berbers een grote verscheidenheid van genezers aan. Ze onderscheidt mannelijke en vrouwelijke Arabische genezers en mannelijke Berber genezers. Bij de eerste categorie horen de 'fqih' (Koran-geleerde), de 'cherif' (een man van adel, afstammeling van

Mohammed) en de 'kwei' (cauteriseur). Bij de vrouwelijke Arabische genezers noemt ze de 'gabla' (vroedvrouw), de 'achaba' (verkoopster van kruiden) en de 'chaouafa' (waarzegster). Ze beschrijft vier typen van mannelijke Berber genezers: de 'jbar' (genezer van fractures), de 'hadra' genezer die met dans en trance werkt, de 'fatha' (gebedsgenezer) en de 'spit & touch' genezer, een term van de auteur omdat de betrokkene vooral speeksel en massage gebruikt in zijn praktijk.

'Baraka' kan verkregen worden door persoonlijke inspanning, door religieuze vorming, door overerving en door een speciale uitverkiezing van God of voorouders. 'Baraka' is de 'substantie' van genezing, het is de speciale kracht die gezond maakt. Je kunt het vergelijken met elektriciteit: je kunt het niet zien, maar de uitwerking ervan wel.

Genezen is het ultieme bewijs van liefde en zorg. Betaling voor een medische behandeling is daarom uitgesloten. Als liefde betaald wordt is het immers geen liefde meer. Wel is een gift, 'ftuh', toegestaan. De enige echte beloning voor genezing is echter het sociale krediet dat de genezer ontvangt. Bakker trekt hier een parallel met het begrip 'symbolisch kapitaal' van de Franse socioloog Bourdieu.

Dit perspectief werpt een verfrissend licht op genezing. Het maakt duidelijk waarom sommige geneeswijzen verdwijnen en andere opkomen of belangrijker worden. Als een bepaalde geneeswijze geen prestige meer oplevert, zal hij het onderspit delven. Omgekeerd zullen andere therapieën verschijnen als alternatieve routes naar maatschappelijk aanzien. De verwevenheid van 'baraka' met genezing biedt ook een aannemelijke verklaring voor het feit dat het in Marokko zelden komt tot een vermenging van 'westerse' en inheemse geneeswijzen, een verschijnsel dat elders wel op grote schaal voorkomt. Zo beschreef Ivan Wolffers in zijn proefschrift dat Ayurvedische genezers in Sri Lanka hun prestige trachten op te schroeven - en hun klantenkring uit te breiden - met het verstrekken van antibiotica en corticosteroiden. En zo volgen Nederlandse huisartsen een cursus acupunctuur.

Bakkers concentratie op prestige biedt ook inzicht in een significante paradox in de situatie van vrouwelijke genezers. Eigenlijk is het publieke karakter van een geneespraktijk onverenigbaar met het leven van een vrouw. Door hun activiteiten komen genezeressen terecht in een bedenkelijk gebied waar zich ook de spreekwoordelijke 'publieke vrouwen' bevinden. Voor de genezeressen is het echter een kwestie van fysiek overleven. Met hun praktijken kunnen zij hun acute financiële problemen oplossen maar verwerven zij tevens een nieuw soort aanzien waar zij vervolgens ook maatschappelijk op kunnen teren. Twee observaties worden hier gemaakt: brood gaat vòòr 'baraka' en geen prestige-structuur is onveranderlijk.

Nederlandse antropologen als Boissevain, Blok en Bax hebben internationale faam verworven door hun bijdrage aan het 'transactionalisme', een denkrichting die het accent legt op de rol van het individu als 'ondernemer', iemand die winst wil maken. Die winst kan plat materieel zijn, maar ook sociaal, politiek, moreel of religieus. Het uitdrukkelijk afwijzen van materieel gewin kan iemand veel aanzien en macht opleveren, zoals ook blijkt uit het betoog van Bakker. Transactionalisten zijn van mening dat mensen in hun strijd om materieel voordeel en sociaal prestige de maatschappij veranderen, of juist conserveren als verandering in hun nadeel zou zijn. Het schrijven van een proefschrift is een treffend voorbeeld waar dit theoretisch model op toegepast kan worden. De wetenschappelijk en maatschappelijke 'baraka' die het oplevert moet niet onderschat worden. Het is vreemd dat Bakker dit theoretisch perspectief, dat zo goed aansluit bij haar onderwerp, volkomen links laat liggen. Bovendien zou haar naam uitstekend gepast hebben in het rijtje van de drie B's.

Sjaak van der Geest

Jogien Bakker: *The lasting virtue of traditional healing. An ethnography of healing and prestige in de Middle Atlas of Morocco.*

VU-Boekhandel; Fl.42,50

Verkrijgbaar bij Vakgroep CA/NWS, de Boelelaan 1105, Amsterdam.

ISBN 90-5383-261-0